

Lajos Máté

Kemény Gábor nyilas külügyminiszter zágrábi útja

Bevezetés

Jelen írás témáját Kemény Gábor nyilas külügyminiszter 1945. február 20–21-i zágrábi útja képezi. A következő oldalakon azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy milyen okból kísérelte meg a hungarista kormányzat az usztasa rendszerrel szorosabbra fűzni a viszonyát, lett-e eredménye a találkozásnak, amely a II. világháború vége felé zajlott le, illetve milyen módon terveztek az egyre mélyülő válságból a magyar és horvát felek kilábalni. A téma egyúttal a nyilas-usztasa kapcsolatok egy nagyobb fejezetét fedi le, így szükségesnek tartom kitérni a hungarista és az usztasa ideológia egyes elemeire, illetve a két szervezet történetének és egymás közötti kapcsolatainak rövid bemutatására.

Az usztasa és a hungarista mozgalom

Az Usztasa – Horvát Forradalmi Szervezetet 1930-ban alapították a horvát emigráció tagjai, élén Ante Pavelić zágrábi ügyvéd, a Horvát Jogpárt (Hrvatska stranka prava) alelnöke állt. A szervezet tagjai, az usztasák diverzáns és terrorakciókkal, valamint merényletek végrehajtásával próbálták felhívni a közvélemény figyelmét az önálló és szabad Horvátország felállításának fontosságára. Az usztasák ezekkel a tetteikkel egy általános, összhorvát felkelést – a szóhasználatukban forradalmat – terveztek kirobbantani, amelynek során felszabadították volna Horvátországot a szerb elnyomás alól. Az így létrejövő Horvátország magában foglalta volna a báni Horvátországot, Dalmáciát, a Muraközt, illetve Boszniát és Hercegovinát. Az usztasa szervezet egységes ideológiájáról nem beszélhetünk a harmincas években, jellemezte őket azonban a szélsőséges nacionalizmus, a szerbellenesség és a szeparatizmus, de az olasz fasizmusból és a német nemzetiszocializmusból csak az évtized

második felében kezdtek átvenni egyes elemeket.¹ Az usztrasák nem tudtak széles támogatói bázist kiépíteni több okból sem, egyfelől a terrorakciókkal nem nyerték meg a lakosságot, másfelől nem volt közvetlen kapcsolatuk a horvát társadalommal, amelynek túlnyomó többsége a Horvát Parasztpárt (Hrvatska seljačka stranka – HSS) politikáját támogatta.

Az usztrasák céljának megvalósulását, az önálló állam létrejöttét a II. világháború körülményei tették lehetővé. A nemzetiszocialista Németország és szövetségesei támadást indítottak a Jugoszláv Királyság ellen, így az alkalmat kihasználva a zágrábi usztrasák Edmund Veessenmayer SS-Standartenführer közreműködésével 1941. április 10-én kikiáltották a Független Horvát Államot (Nezavisna Država Hrvatska – NDH). Az állam élén Ante Pavelić állt, aki a vezér, államfő (*poglavnik*) címet viselte. Az NDH a kezdeti barátságos viszony ellenére² hamar szembekerült Magyarországgal a Muraköz hovatartozását illetően, aminek következtében a két ország kapcsolata egyes kísérleteket leszámítva végig hideg maradt. A szövetséges viszony miatt az usztasa kormányzat nyíltan nem léphetett fel Magyarországgal szemben, de egyes lépéseivel képes volt bosszúságot okozni Budapestnek, mint például az Eszéken működő nyilas csoport megtűrésével.

A Szálasi Ferenc nyugalmazott vezérkari őrnagy vezette Nemzet Akaratának Pártja 1935-ös alapításakor csak egy volt a Magyarországon működő fajvédő pártok közül. Szálasi több pártját betiltották, ennek ellenére az 1939-es választásokon a nevével fémjelzett Nyilaskeresztes Párt vált a legerősebb szélsőjobboldali politikai entitássá, amely 1944 októberéig ellenzékben működött.

A Szálasi által megfogalmazott ideológia a nemzetiszocializmus magyar válfaja, a hungarizmus volt. Az 1935-ben kiadott *Cél és követelések* címet viselő program többek között Magyarország 1918 előtti határait kívánta visszaállítani. A revízió ilyen formája általánosnak számított a korabeli jobboldalon és a szélsőjobbbon is, ám Szálasi programja tartalmazott néhány sajátos elemet e tekintetben. Az általa Hungária Egyesült Földeknek nevezett állam a Kárpát-medencét ölelte volna fel egészen az Adriai-tengerig kiterjesztve. Az országot részföldek alkották volna, amelyek tulajdonképpen egy-egy nemzetiségi autonóm területet jelöltek, így Magyarföld, Tótföld, Ruténföld, Erdélyföld, Horvát-Szlavónföld,

¹ Sokksevits Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, Mundus Novus, 2011. 495.

² Magyarország már az alapítása napján, 1941. április 10-én elismerte az NDH-t. Tomislav Jonjić: *Hrvatska vanjska politika 1939–1942*. Zagreb, Libar, 2000. 310.

Nyugat-gyepű. Szálasi fontosnak tartotta, hogy az egyesülés a részföldek népeinek egységes akaratából történjen meg.³ A tervezetben Horvát-Szlavónföld felölelte a báni Horvátországon kívül Dalmáciát és Boszniát.⁴

Szálasi a hungarista ideológiában megfogalmazta a konnacionalizmus, vagyis a nemzetközösség elvét, amivel a nemzetiszocialista közösségek egymás közötti viszonyát kívánta szabályozni.⁵ Meglátása szerint egy nemzet a belső fejlődésének csúcspontját a nemzetiszocializmussal éri el, ezután a fejlődés a kifelé történő hatásában jelentkezik.⁶ 1943. júniusi beszédében, amely a *Nagyter, életter, vezetőnép* címet viselte, Szálasi részletesebben kifejtette a konnacionalista rendezést. Az emberiség legkisebb közösségi egységének Szálasi a családot tartotta. A családok az erkölcsi, szellemi, anyagi tényezők alapján válnak néppé, a népek a saját honterületeiken találhatók. Egyes népek politikai, gazdasági és társadalmi szempontok alapján alkotják a nemzetet, amelynek területe az életter. A nemzetet alkotó népeket a vezérnép szervezi egységbe. Az elképzelés következő lépcsőfokát a nemzetközösség, a konnacionalizmus alkotja, vagyis a nemzetiszocialista nemzetek együttesen egy nagyteret alkotnak, amelyek több kontinensre is átnyúlhatnak. Az elmélet a Földet három nagyterre osztotta fel: az amerikai (nyugati), az európai (központi) és az ázsiai (keleti) nagyterre.⁷ A délkelet-európai életter vezető népe Szálasi szerint a magyar nép, a hungarizmus pedig ezért a vezető szerepért küzd, hogy felállíthassa a Hungarista Magyar Birodalmat.⁸ Bár a beszédében nem mondta ki, de kikövetkeztethető, hogy a horvátokat a magyarok alá rendelt népnek gondolta.

Az usztasa-nyilas kapcsolatok 1945 februárjáig

Ellenzéki helyzetük ellenére a nyilasok nem tervezték önálló külpolitikát folytatni mindaddig, amíg a kormány a tengelyhatalmak politikájával összhangban tevékenykedik.⁹ Bel- és külpolitikai aktivitásuk 1944. március 19-ét követően

³ Szálasi Ferenc: *Cél és követelések*. Budapest, Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, 1935. 5.

⁴ Szálasi (1935): i. m. 7.

⁵ Szálasi Ferenc: *Hungarizmus. I. A cél*. Budapest, Gede Testvérek, 2004. 160.

⁶ Szálasi (2004): i. m. 163.

⁷ Szálasi Ferenc: *Nagyter, életter, vezetőnép*. Sydney, Hungarista Mozgalom, 1978. 8–19.

⁸ Szálasi (1978): i. m. 47–49.

⁹ *Szálasi pártvezető Testvér beszéde 1943. I. hó 9-én a Hűség Házában az Országos Nagytanács ülésén*. Osiek, Csaba Magyar Egyesület, (é. n.). 10.

élenkült meg, miután a német csapatok megszállták Magyarországot. Továbbra is ellenzékben tevékenykedve érintkezésbe léptek a tengelyhatalmak és a velük szövetséges államok budapesti képviselőivel, majd 1944 nyarán az usztasákkal, amikor Kemény Gábor a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom külpolitikai ügyeinek vezetőjeként látogatást tett a budapesti horvát követségen. A találkozóról Kemény részletesen beszámolt a *Hungarista Napló*ban. A megbeszélés közte és Alfred Rukavina ideiglenes budapesti horvát ügyvivő között Miroslav Magdalenić sajtó- és kultúrattasé közvetítésével jött létre. Az egyórás eszmecsere alatt a felek a háború utáni új Európáról, a magyar–horvát együttműködés lehetőségeiről, a hungarizmusról beszélgettek. Szóba került többek között egy adriai kijárat biztosításának lehetősége Magyarország részére, illetve a Muraköz birtoklása is. Utóbbival kapcsolatban Kemény azt kérte, hogy a háború utáni európai rendezéskor térjenek vissza a kérdésre. Megegyezttek, hogy a Nyilaskeresztes Párt és a horvát követség Magdalenić attasén keresztül tartja a kapcsolatot.¹⁰

1944. október 15–16-án, Horthy Miklós kormányzó sikertelen kiugrási kísérletét követően a nyilasok német segítséggel átvették a hatalmat. Az akció egyik kulcsszereplője Edmund Veesenmayer, Németország teljhatalmú megbízottja volt. Szálasi kormányt alakított, és megkezdődött a hungarista átalakításra tett kísérlet.

Berendezkedését tekintve a hungarista és az usztasa rendszer hasonlóan épült fel. Mind a Nyilaskeresztes Párt, mind az usztasa mozgalom totális rendszert próbált meg kiépíteni; az egypártrendszerhez szükséges kizárólagos hatalmat úgy tervezték megszerezni, hogy más szervezeteket magukba olvasztottak. Az állami és párt- vagy mozgalmi tisztségek nemritkán egybefonódtak, illetve keresztettkék egymás hatókörét. A két mozgalom vezére államfőként gyakorolta a hatalmat.¹¹ Megjegyzendő még, hogy mindkét rendszer fennállása

¹⁰ HU-MNL-X 5050, *Szálasi Hungarista Napló. 1944. jun.jul.* [14085. tekercs] 1944. június 16. 24–28.

¹¹ Az olasz uralkodó unokaöccse, Aimone herceg 1941 és 1943 között az NDH királya volt II. Tomislav néven, ám nem rendelkezett semmiféle jogkörrel, és sosem lépett a királysága területére. Pavelić 1941. április 16-án lett miniszterelnök és államfő. Miniszterelnöki tisztségéről 1943. szeptember 2-án ugyan lemondott, de a hatalma ezzel nem csökkent. Szálasi Ferenc 1944. október 16-tól a miniszterelnöki, november 4-től az ideiglenes államfői tisztséget viselte, utóbbival a nemzetvezető címet is megkapta.

során végig elszigetelt diplomáciai helyzetben volt,¹² és erősen függtek a német külpolitikától.

A Szálasi-kormányban a külügyi tárcát Kemény Gábor vette át. Kinevezését ellenezték a németek a kormányalakítás előtt fiatal kora és diplomáciai tapasztalatainak hiánya miatt, Szálasi viszont kifejezetten ragaszkodott hozzá, tekintettel hungarista beállítottságára.¹³ Kemény október 17-i rádiónyilatkozatában a régi, úgynevezett „szalondiplomácia” helyére kerülő új hungarista külpolitikai irányvonalat hirdette meg, amely a tengelyhatalmakkal szövetségben tovább küzd a háború győztes befejezéséért és a háború utáni európai berendezkedés, a nemzetiszocialista „Európa-közösség” felállításáért. Beszédében köszöntötte a Magyarországgal szövetséges országok államfőit, illetve az európai nemzetiszocialista mozgalmak vezetőit is.¹⁴ Pavelićet a harmadik helyen, közvetlenül Hitler és Mussolini után említette, amit a zágrábi vezető körök kifejezetten jó néven vettek.¹⁵

Az usztasa sajtó az impériumváltást követő napokban bemutatta az ország élén végbemenő személycseréket,¹⁶ ódákat zengett Szálasiról és mozgalmáról,¹⁷ illetve szidta az előző reakciós kormányokat és a Horthy körüli demokrata- és zsidóbarát elemeket.¹⁸ Az usztasa kormányzat diplomáciai úton elismerte

¹² Az NDH-t fennállása során a következő államok ismerték el:

de iure: Magyarország, Németország, Olaszország (1943-ban a Salói Köztársaság), Szlovákia, Bulgária, Románia, Spanyolország, Japán, Finnország, Dánia, Mandzsúria, a Vang Csing-vej vezette Kínai Köztársaság, Thaiföld, Burma, a Fülöp-szigeteki Köztársaság és a Szabad India kormánya; *de facto*: Vatikán, Svájc, Vichy-Franciaország. Lásd Jonjić (2000): i. m. 310–311.

A nyilas kormányt *de iure* Németország, Japán, Horvátország, Szlovákia, Vatikán, Törökország, Spanyolország, Dánia, a Vichy-Franciaország és Norvégia; *de facto* Svájc, Svédország, Portugália ismerte el. HU-MNL-K 707, 1. csomó, 1. tétel, 122.

¹³ Wintermantel Péter: A Szálasi-rezsim diplomáciai kapcsolatai Japánnal. In Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép. Emlékkönyv az ELTE BTK japán szakos képzésének húszéves jubileumára*. Budapest, ELTE Eötvös, 2007. 118.

¹⁴ A Szálasi-kormány külpolitikai programja: harc a nacionalista és szocialista győzelemért. *Magyarország*, 25. (1944), 238. 3–4.

¹⁵ HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 63.

¹⁶ Novo namjestničko vieće u Madjarskoj. *Hrvatski narod*, 6. (1944), 1163. 1.; Prokušani boreci na čelu Madjarske. *Hrvatski narod*, 6. (1944), 1164. 1.

¹⁷ Stjepan Hrastovec: Obilježje najnovijih promjena u Madjarskoj. *Hrvatski narod*, 6. (1944b), 1164. 1.; Stjepan Hrastovec: Madjarska proživljuje dane velikog političkog poleta. *Hrvatski narod*, 6. (1944a), 1164. 3.

¹⁸ Stjepan Hrastovec: Značenje promjena u Madjarskoj. *Hrvatski narod*, 6. (1944c), 1163. 1.

a Szálasi-kormányt; az elismerésekről szóló táviratváltásokat, így a Pavelićnek és a Mehmed Alajbegović horvát külügyminiszternek küldött üzeneteket és a tőlük származó válaszokat is közölte a nyilas sajtó.¹⁹ Ljubo Miloš háború utáni kihallgatásában arról is beszélt, hogy Pavelić Magyarországra küldte bizalmasát, Vjekoslav Luburićot, hogy vegye fel a kapcsolatot a Nyilas-keresztes Párttal.²⁰

A Magyarországon zajló harcok ellenére Szálasi és kormánya nagy elánnal vetette bele magát az új rendszer bel- és külpolitikai kiépítésébe. Tervbe vette például Hitler és Mussolini meglátogatását, illetve találkozni kívánt már novemberben Pavelić horvát és Jozef Tiso szlovák államfővel is.²¹ A nemzetvezető kérelmét a horvátországi útról november 29-én adták át Hakija Hadžić budapesti horvát követnek.²² Kemény és Veessenmayer 1944. december 12-i megbeszélésén is szóba került a zágrábi utazás. A német követ ekkor visszautasította Pavelić kérését, hogy jelen legyen ő is a két államfő találkozóján. Külpolitikailag félreérthetőnek tartotta, hogy a birodalmi kormány képviselőjeként két szövetséges állam vezetőjének a találkozóján részt vegyen. Ezt még úgy sem találta indokoltnak, hogy „ő tevékeny[en] részt vett mind az usztasa, mind a Hungarista állam létrejöttében, és mindkét államvezetőhöz szívélyes szálak fűzik”. Kemény közölte, Szálasi véleménye is ez – Pavelić kérését, amelyet Hadžić követ adott át, udvariassági aktusnak minősítette.²³

Nem világos Szálasi elképzelése az NDH-t és az usztasákat illetően. Ahogy arról már szó esett, a hungarizmus tervbe vette a Kárpát-medence egyesítését az Adriai-tengerig kiterjedően,²⁴ ami Horvátország Magyarországhoz csatolását jelentette volna. Ennek ellenére Szálasi Horvátországgal mint önálló állammal számolt az Európátörzs-tervezetében, amelyet Hitlernek küldött el 1944. július végén. A vázlatban német győzelemmel számolva az „Európa-közösség” legfelsőbb vezetésének az összetételét irányozta elő. A tervben felsorolt államok

¹⁹ Szálasi Nemzetvezető és Kemény Gábor báró külügyminiszter táviratváltása külföldi államfőkkel. *Magyarország*, 25. (1944), 260. 3.

²⁰ Luburić a harmincas években Magyarországon élt emigránsként, ahol elmondásai alapján több nyilassal is ismeretséget kötött. HR-HDA f. 1561 RSUP SRH SDS, 013.2.30, *Ljubo Miloš*, 7.

²¹ HU-MNL-K 814, *Az Országépítés első terve. 1944. október 17.* I. 17. tétel [16719. tekercs], 119.

²² HU-MNL-K 707, 1. csomó, 1. tétel, 193–194.

²³ *Titkos történelmi adatok. Az 1944 okt. 15-i események, sponronkőhidai kihallgatások.* Englewood (N.J.), Universe Publishing, 1977. Veessenmayer és Kemény – jelentés című fejezet, 6.

²⁴ Szálasi (1935): i. m. 4.

teljhatalmú népi megbízottakat küldtek volna a nemzetiszocialista „Európa-közösség” legfelsőbb vezetésébe, az Európatörzsbe. Néhány országnál Szálasi javaslatot is tett a megbízott személyére, illetve jelezte, hogy melyik államfőfinak kell a küldöttet jelölnie. Horvátország esetében sem a megbízott nevét, sem Pavelićet nem említi a terv,²⁵ de Szálasi a lap szélén jelezte, hogy Vladko Mačekkel, a Horvát Parasztpárt vezérével sürgősen ki kellene békülni. A megjegyzésből kivehető, hogy a hungaristák vezetője úgy látta, az usztasák nem képesek egyedül irányítani az országot.²⁶

1944. december 4-én Szálasi és kísérete Hitlerrel tárgyalt Berlinben. Kemény és Ribbentrop külügyminiszterek megbeszélésén a magyar fél előhozakodott az Európatörzs-tervezethez hasonló ötlettel, miszerint Európa nemzetiszocialista mozgalmainak vezetőit össze kellene hívni egy tanácskozásra. A terv elnyerte Ribbentrop tetszését, majd a résztvevők névsoráról folyt tovább a beszélgetés, amikor is Kemény a horvát résztvevő helyett csak annyit említett meg, hogy Maček remeteként él, és Pavelić nem hajlandó együttműködni vele.²⁷ A párbeszédből úgy tűnik, a nyilasok továbbra is az usztasák és a Parasztpárt összefogásával számoltak. Ettől függetlenül – mint a horvát követ egyik jelentéséből kiderül – Kemény és Szálasi mindig biztosították Hadžićot a horvátok iránti szimpátiájukról.²⁸

Kemény a szűkülő lehetőségek ellenére a háború utáni nemzetiszocialista „Európa-közösség” megteremtésén fáradozott. Bécsben Mihail Sturdzával, a román vasgárdista emigráns kormány külügyminiszterével tárgyalt Erdély jövőjét illetően,²⁹ 1945 elején Pozsonyban elindított egy új magyar nyelvű, hungarista szellemű lapot *Magyar Szó* címmel,³⁰ illetve 1945. február 20–21-én látogatást tett a horvát fővárosban, amivel Szálasi útját készítette elő.

²⁵ Érdekes, hogy Szerbia esetében megemlíti Milan Nedić szerb miniszterelnököt és Dimitrije Ljotićot, a fasiszta típusú Zbor szervezet vezetőjét. A német katonai megszállás alatt álló Szerbia politikai mozgásterét még az NDH-énál is szűkebb volt, ráadásul a szerb kormányt még a tengelyhatalmak sem ismerték el diplomáciai úton.

²⁶ Karsai László: Szálasi és Hitler 1944 nyarán. *Történelmi Szemle*, 36. (1994), 1–2. 178.

²⁷ *Titkos történelmi adatok* (1977): i. m. Jelentés a német főhadiszálláson tett látogatásról című fejezet, 15.

²⁸ Bogdan Krizman: *Ustaše i Treći Reich*. II. Zagreb, Globus, 1986b. 231.

²⁹ C. A. Macartney: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945*. II. Edinburgh, University Press, 1961. 468.

³⁰ HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 257.

A nyilas delegáció Zágrábban

Kemény zágrábi útjának időpontjában a tengelyhatalmak és szövetségeseik már hosszú ideje válságban voltak. Hitler délkeleti szövetségeseinek köre Magyarországra, az NDH-ra és Szlovákiára redukálódott, ahol a kormányzatok nem tudhatták maguk mögött a társadalom többségének támogatását. A frontokon a helyzet egyre kritikusabbá vált a tengely számára, a Vörös Hadsereg február elejére elfoglalta Lengyelországot és Németország keleti részeit, 13-án pedig Budapestet. A Jugoszláv Kommunista Párt vezette partizánok mind nagyobb területeket vontak az ellenőrzésük alá az NDH-n belül. A szövetséges hatalmak vezetői február 4–11. között Jaltában találkoztak, hogy a háború utáni rendezést vitassák meg. A kedvezőtlen jelek ellenére a nyilasok és az usztasák továbbra is kitartottak Németország mellett, és tető alá hozták a magyar külügyminiszter útját.

Kemény és kísérete február 20-án, kedden utazott az NDH területére.³¹ A külügyminiszter a kormányt és a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalmat is képviselte. A delegációval a következő személyek érkeztek: Péntek István, a Nemzetvezető Munkatörzse Világnézeti Irodájának vezetője és felsőházi tag; Göllner Lajos, a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom pártkülügyeinek vezetője; Vöczköndy László követségi tanácsos és a külügyminiszter munkarendvezetője; Draskovich Ödön gróf személyi titkár. A küldöttséget elkísérte Hakija Hadžić magyarországi horvát követ és Hinko Fuxa követségi titkár is.

A határon Vladimir Mintas, a horvát külügyminisztérium protokollosztályának főnöke, Milivoj Stahuljak, az usztasa mozgalom küldötte, valamint a *poglavnik* testőrségének (Poglavnikov tjelesni sdruk – PTS) egyik küldötte, Hotko várta őket. A magyar küldöttség először Varasdra utazott, ahol hivatalos fogadáson vettek részt. Az eseményen horvát részről Alajbegović külügyminiszter, Ivica

³¹ A delegáció programját részletesen a következő cikkek mutatták be: Suradnja Ustaškog i Hungarističkog pokreta. *Gospodarstvo*, 5. (1945), 44. 2.; Báró Kemény Gábor külügyminiszter nagyjelentőségű tárgyalása Zágrábban. *Pápai Ujság*, 2. (1945), 17. 1–2.

Némelyik magyar lapban a horvát személyneveket elírták, amit Nagy Iván miniszteri tanácsos így magyarázott Sárközy Györgynek írt levelében: „Mivel némelyik lapban a nevek hibásan vannak szedve, légy szíves azokat átjavítani és a vidéki nyomda és szedő primitívságával a hibát kimenteni.” HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 64.

A cikkekben feltüntetett horvát személyek tisztségeinek pontos meghatározásához a következő kötetet használtam: Darko Stuparić (szerk.): *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941–1945*. Zagreb, Minerva, 1997.

Stipetić, Zagorje megye főispánja, Slavko Medvedović, Varasd polgármestere, Krunoslav Batušić varasdi rendőrfőnök, magyar részről pedig Van der Venne Arnold zágrábi követ és Táray Ferenc követségi titkár jelentek meg. A következő megálló Szent-Ivánon³² volt, ahol Orešković alezredes fogadta a küldöttséget. Mindkét településen nagy tömeg várta a vendégeket.

Zágrábban a magyar küldöttséget a külföldi vendégek számára fenntartott villában látták vendégül. Itt a város részéről Eugen Starešinić zágrábi polgármester, a külügy részéről Mintas és Vilko Reiger, a külügyminisztérium politikai osztályának főnöke, az usztasa mozgalom részéről pedig Stahuljak fogadta őket. A nap további része hivatalos látogatásokkal telt, Kemény először Alajbegović külügyminiszterrel, utána Nikola Mandić miniszterelnökkel, végül Lovro Sušićsal, az usztasa mozgalom főtitkárával tanácskozott. Este Sušić adott fogadást a magyar vendégek tiszteletére, a vacsorát követően Kemény Miško Račan és Mile Budak usztasa alvezéréktől (*doglavnik*), illetve Felix Niedzielskytól, az Usztasa Ifjúság (Ustaška mladež) parancsnokától érdeklődött a horvát ifjúság, parasztság, munkásság és értelmiség helyzetéről.

A második napon délelőtt Alajbegović és Sušić miniszterek viszonzták a látogatást a magyar külügyminiszternél. Keményt délben Pavelić fogadta kihallgatáson, amely nagyjából másfél órán keresztül tartott. A horvát államfő kitüntette a magyar küldöttség tagjait, Keménynek a Zvonimir Király Koronája Rend nagykeresztjét a csillaggal nyújtotta át. Ezután Pavelić a Rebar-villában látta vendégül a magyar delegációt ebédre, amelyen Mandić miniszterelnök, Alajbegović külügyminiszter, Sušić pártminiszter, Andrija Artuković pecsétőr, Josip Balen erdőgazdasági és bányaugyi miniszter, Nikola Steinfl tengernagy, hadügyminiszter, Erih Lisak usztasa ezredes, Ante Moškov tábornok, a PTS parancsnoka, Hadžić követ és Siegfried Kasche zágrábi német követ is jelen volt. Délután Kemény, Alajbegović, Sušić és Artuković a két országot érintő kérdéseket tárgyalta, ami után egy pozitív hangvételű közleményt adott ki a két külügyminiszter. Vacsorára Alajbegović vendégelte meg a magyar küldöttséget a Dverce-palotában, ahol a zágrábi magyar, illetve német követ mellett Viktor Bečka szlovák követ, Kazuichi Miura japán ügyvivő, valamint Rafael Maspons de Grassot spanyol ügyvivő tette tiszteletét. A vacsorát követően a zágrábi opera tagjai szórakoztatták zenés produkcióval a vendégeket.

³² A cikk szerzője feltételezhetően Szentivánzelinára gondolt.

A magyar küldöttség február 22-én, csütörtökön hagyta el a horvát fővárost, ahol a horvát külügyminiszter búcsúzott tőlük. A delegációt Prigorje megye határáig Vjekoslav Servatzy usztasa ezredes és a megye főispánja, az állam határáig Mintas, Stahuljak, Van der Venne és Táray kísérte. A határról Kemény táviratozott horvát kollégájának, megköszönve a szíves vendéglátást.³³

A horvát sajtó már Kemény zágrábi tartózkodása alatt cikkezni kezdett a találkozóról, a magyar újságok pedig egy-két hetes csúszással tudósítottak a megbeszélésekről. Az elhúzódas hátterében a háborús helyzet miatti nehézkes információáramlás állt. Mind a horvát, mind a magyar tudósítások pozitív és optimista hangnemben számoltak be Kemény látogatásáról. A cikkek többsége említést tett a horvátok és magyarok évszázados együttéléséről, egyes írások kihangsúlyozták, hogy a két nemzet a múltban is együtt harcolt a közös ellenség ellen,³⁴ tették ezt a nyugat védelmében a keleti veszedelemmel szemben.³⁵ A II. világháborút a közös harcok újabb fázisaként tüntették fel, a közös ellenség pedig a bolsevizmus volt, néhol a plutokratákat is közéjük sorolták.³⁶ A szovjetek és az angolszászok felszabadítása egyenlő az elnyomással, ezzel szemben a horvátok és a magyarok a Nagynémet Birodalom vezetésével küzdenek az új európai berendezkedésért, amelyben a kontinens nemzeteinek lehetőségük nyílik állami függetlenségük és valódi szabadságuk megvalósítására.³⁷

Keménnyel kapcsolatban a cikkek kihangsúlyozták, hogy nemcsak külügyminiszterként tárgyalt Zágráiban, hanem a Hungarista Mozgalom megbízottjaként is. Ahogy a két külügyminiszter hivatalos közleménye is kitért rá, ezeken a megbeszéléseken megvitatták a két országot érintő katonai, politikai, gazdasági és társadalmi kérdéseket, illetve megegyeztek a két mozgalom jövőbeli szorosabb együttműködéséről az „Európa-közösség” megvalósulása érdekében. A kisebbségi kérdés tekintetében is elvi megegyezés született. A horvátországi magyar és a magyarországi horvát nemzetiségnek biztosítani tervezték a szabad szervezeti fejlődést, az anyanyelv használatát az iskoláztatás és a nevelés terén. Emellett a saját újságok és folyóiratok kiadását és a saját könyvnyomtatás engedélyezését is megemlítették. A két népcsoport földbirtoklásával kapcsolatban a két ország törvényeit összhangba akarták hozni. Mindkét állam vállalta, hogy

³³ Suradnja Ustaškog i Hungarističkog pokreta. *Gospodarstvo*, 5. (1945), 44. 2.

³⁴ Magyar–horvát kézfogás. *Az ország*, 3. (1945), 4. 3.

³⁵ Hrvatska i Madjarska. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1266. 1.

³⁶ Hrvatsko-madžarska suradnja. *Nova Hrvatska*, 5. (1945), 43. 2.

³⁷ Suradnja Hrvatske i Madjarske. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1268. 1.

beveti minden erejét a világháborús győzelem érdekében, amit a közlemény világnézeti háborúként tüntetett fel.³⁸

Az usztasa lapok foglalkoztak a Magyar–Horvát Társaság megalapításának tervével is.³⁹ Ahogy a szervezet alapszabálya kimondta, „a Társaság célja a magyar és [a] horvát nemzet között fennálló évszázados kapcsolatok baráti és társadalmi úton való előmozdítása és kimélyítése, különös tekintettel a Hungarista és az usztasa mozgalomra”.⁴⁰ A társaság megalapításáról már a külügyminiszteri látogatás előtt döntés született – Nagy Iván 1945. február 10-i levelében erről tájékoztatta Sárközy György zágrábi magyar sajtóattasét.⁴¹ Az előkészítő bizottság február 18-án ülésezett,⁴² az alakuló ülést március 11-re tervezték,⁴³ majd végül március 25-re Szombathelyre szervezték meg, a társaság elnökének Göllner Lajost akarták megválasztani.⁴⁴ Nincs forrás arról, hogy végül ülésezett-e a társaság, de a jelek a nemleges válasz felé mutatnak. A hónap végén a Szálasi-kormány adminisztrációja elhagyta az országot, a harcok pedig már Magyarország nyugati végein zajlottak, Szombathelyre március 29-én vonult be a Vörös Hadsereg. Az ügyel kapcsolatban a *Hrvatski narod* sem közölt semmit.

A horvát sajtóban Szálasi politikai útjáról és a Hungarista Mozgalomról is pozitív hangvételű írások jelentek meg, amelyek kifejezték, hogy a teljes magyar nemzet a nemzetvezető mögött sorakozott fel.⁴⁵ A cikkek szerint a Magyarországon uralkodó Hungarista Mozgalom és a Független Horvát Államban hatalmon lévő usztasa mozgalom azt a megújult nacionalizmust képviselte, amely szociális követeléseket is megfogalmazott, és ennek az ideológiai rokonságnak köszönhetően képesek lesznek a múlt problémáin felülemelkedni, a jósomszédi viszonyt elmélyíteni. A két mozgalom közötti különbséget az egyik írás a harcuk típusának különbözőségében láttatta, így az usztasáknak az állami függetlenségért is meg kellett harcolniuk, ezzel azonban nem a hungaristák küzdelmeinek jelentőségét akarta a szerző csökkenteni.⁴⁶ Egy másik cikk azokat a jövőbeli

³⁸ HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 104–105.

³⁹ Osnivanje Madjarsko-hrvatskog društva u Szombathely-u. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1267. 1.

⁴⁰ HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 125.

⁴¹ HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 76.

⁴² HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 72.

⁴³ HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 64.

⁴⁴ HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 74.

⁴⁵ Stjepan Hrstovec: Szalasijev politički put. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1267. 2.; *Gospodarstvo*, 5. (1945), 44. 7.

⁴⁶ Pokret probuđene Madžarske. *Nova Hrvatska*, 5. (1945), 44. 1–2.

lehetőségeket mutatta be, amelyeknek köszönhetően gazdasági tekintetben a két állam ki tudná egymást egészíteni. Magyarország mint ipari állam a késztermékeinek piacot találna az NDH-ban, ahová vetőmag- és tenyészállatexportját is irányíthatná, a horvát fél pedig nyersanyagot, főleg fát, fakészítményeket, érceket és szénét szállítana északi szomszédjának.⁴⁷ Ennél a pontnál érdemes azonban megjegyezni, hogy mind Szálasi, mind Pavelić a parasztállami formát tartotta ideálisnak és követendő példának.

Az usztrasák ezenkívül hírt adtak a magyar honvédség hősiességéről,⁴⁸ valamint leközlötték Kemény Gábor életrajzát is.⁴⁹ Az eddig átnézett magyar nyelvű lapokban, illetve a róluk szóló horvát lapszemlében⁵⁰ nem találni annak nyomát, hogy a nyilasok hasonló jellegű cikkeket írtak volna Pavelićről, az usztrasa mozgalomról vagy a Független Horvát Államról.

Kemény zágrábi útjáról az NDH-beli német kisebbség sajtója⁵¹ és a Cseh–Morva Protektorátus német és cseh nyelvű lapjai is számot adtak.⁵² A február 20–21-i fogadásokon elhangzott miniszteri pohárköszöntők szövegei rámutatnak, melyik fél miben látta a megbeszélések jelentőségét. Sušić beszédében a két mozgalom fontosságáról, a bolsevizmus elleni közös küzdelemről, illetve a népeik szabadságáért, létezéséért, állami önállóságukért, a jobb és igazságosabb haladásért folytatott közös harcról beszélt, amelyet a Nagynémet Birodalom vezetett. Alajbegović köszöntőjében kiemelte, hogy Kemény az első magyar államférfi, aki hivatalos látogatást tett az NDH-ban. Dicsérte a magyar népet a németek oldalán folytatott harc miatt, ezenfelül a két nemzet, a két állam és a két mozgalom kölcsönös együttműködésébe vetett hitéről beszélt, amely együttműködés egy boldogabb jövőt fog majd eredményezni. Kemény mindkét válaszában a hungarista külpolitika célkitűzéseire helyezte a hangsúlyt, vagyis a háborút

⁴⁷ Hrvatska i Madjarska. Gospodarski i politički odnosi. *Gospodarstvo*, 5. (1945), 43. 1–2.

⁴⁸ Honvéd. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1267. 1.

⁴⁹ Madjarski ministar vanjskih poslova barun Gabor Kemeny. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1268. 1.

⁵⁰ Madjarsko novinstvo o posjetu madjarskog ministra vanjskih poslova Zagrebu. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1296. 1.

⁵¹ Der ungarische Außenminister beim Poglavnik. *Deutsche Zeitung in Kroatien*, 5. (1945), 43. 1.

⁵² A prágai magyar sajtóelőadó az 1945. március 14-i jelentésében 8 darab március 11-i német és cseh nyelvű lapot mellékel a magyar külügyminisztériumnak. Tájékoztatta a Szombathelyen lévő minisztériumot, hogy az újságokban csupán 10–15 soros közlemények jelentek meg, mivel január óta a protektorátusban a lapok hétköznapiakon 2, hétvégenként 4 oldalas terjedelemben készültek, és főleg helyi hírekkel és a háborús eseményekkel foglalkoztak. Ígéretet kapott azonban több újságtól, hogy visszatérnek még részletesebben a témára. HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 87.

a tengelyhatalmak oldalán kell megvívni, hogy biztosítva legyen a délkelet-európai rendezés, az új, nemzetiszocialista Európa és az „Európa-közösség”. Megemlítette a két mozgalom ideológiáinak rokonságát, és örömét fejezte ki többek között azért, hogy az usztasa Horvátország is összhangban áll a hungarizmus célkitűzéseivel. Németország vezető szerepét a nyilas külügyminiszter is említette mindkét beszédében. Február 20-án, Sušicnak mondott pohárköszöntőjében a két mozgalom jelszavával⁵³ zárta a beszédét az együttműködés hangsúlyozása végett.⁵⁴

A II. világháborút követően Alajbegović a kihallgatása során beszélt röviden Kemény látogatásáról. Kemény és Pavelić megbeszélésén szóba került többek között a bunyevácok áttelepítése az NDH-ba, a muraközi horvátok üldözésének leállítása, illetve a horvát fél lehetőséget kívánt biztosítani a magyar államnak Fiume kikötőjének használatára.⁵⁵ A mozgalmak közötti, alsóbb szintű megbeszélésen pedig megegyezés született, hogy az usztasa mozgalom szervezkedhet a magyarországi horvátok körében.⁵⁶ Macartney brit akadémikus az egyik művében említést tett egy nemzetiségekről szóló megállapodásról, amelyet Pavelić és Kemény írt alá,⁵⁷ ám az eddig előkerült források alapján nem tűnik valószínűnek, hogy a megbeszéléseken túl aláírtak volna bármiféle egyezményt

⁵³ Pontosabban csak az első felét mondta el mindkét jelszónak. A Hungarista Mozgalom üdvözlése a „Kitartás!”, amire a felelet az „Éljen Szálasi!” volt. Az usztasa mozgalom esetében a „Za dom!” (A hazáért!) üdvözlésre a „Spremni!” (Készen!) felkiáltással válaszoltak. Mindkét mozgalom kötelezővé tette a saját köszöntését a közigazgatásban, illetve a lakosság számára a mindennapi életben.

⁵⁴ A pohárköszöntők szövegei horvátul: Hrvatsko-madžarski odnosi na trajnim temeljima sloge, prijateljstva i savezničtva. *Nova Hrvatska*, 5. (1945), 45. 2.; Suradnja izmedju Hrvatske i Mađarske doniet će najveće koristi obim narodima. *Nova Hrvatska*, 5. (1945), 45. 2. Magyarul: HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 60., 117–118., 121–122.; HU-MNL-OL-P 1351-11.-52. *A horvát pártminiszter beszéde*, 20. sz.

⁵⁵ Fiume azonban nem tartozott az NDH területéhez, a város az Olasz Királyság részét képezte az 1924-es római szerződések alapján. Olaszország 1943. szeptemberi kapitulációját követően a németek ígéretet tettek Pavelićnek, hogy az NDH a teljes kelet-adriai partszakaszt birtokba veheti, végül az Isztriai-félsziget keleti felét és Fiumét nem engedték át a horvát államnak. A kikötő abba a hadművelleti övezetbe került, amelyet a németek egyes olaszországi területekből alakítottak ki Adriai-partvidék (*Adriatisches Küstenland*) néven. Bogdan Krizman: *Ustaše i Treći Reich*. I. Zagreb, Globus, 1986a. 113–114. és 142.

⁵⁶ HR-HDA f.1561. RSUP SRH SDS, 013.0.50. *M. Alajbegović, Zapisnik saslušanja. 17. ožujka 1947.* 22.

⁵⁷ Macartney (1961): i. m. 468.

a két ország kisebbségeivel kapcsolatban, mivel a többi kérdéshez hasonlóan itt is Szálasi és Pavelić hozták volna meg a végső döntést.

A külügyminiszterek közös nyilatkozata kihangsúlyozta ugyan, hogy a tárgyalásokon minden olyan kérdéstről szó esett, amely a két országot érintette, ám a rendelkezésünkre álló anyagokból úgy tűnik, két témát mégis kerültek. Az egyik ilyen téma a Muraköz birtoklása volt, amely területet az usztasa állam a határain belül kívánta tudni. Alajbegović a kihallgatásán úgy nyilatkozott, hogy Fiume kérdésében azért is engedett a horvát fél, hogy a Muraközzel kapcsolatos tárgyalásokat megkönnyítse majd.⁵⁸ Úgy tűnik, magába a kérdésbe nem mentek bele, ami Kemény korábbi nyilatkozatai miatt is valószínűsíthető. Még az 1944. júniusi budapesti horvát követségen tett látogatásánál kérte Rukavina horvát ügyvivőt, hogy a probléma rendezését halasszák a háború utánra.⁵⁹ A nyilas hatalomátvételt követő rádiónyilatkozatában pedig leszögezte, elutasítják a háború alatt a hatalmi és határkérdések felvetését, mivel ez csak további konfliktusokat generálna.⁶⁰ A *Hrvatski narod* egyik február 21-i cikke szintén megemlítette, hogy jelenleg a szövetség elmélyítése a fontos, így azokat a kérdéseket, amelyek a jószomszédi viszonyra és a szövetségre negatívan hatnak, hanyagolni kell.⁶¹

A másik téma, amelyre nem tértek ki a tárgyalások során, az NDH csatlakozása a Hungarista Magyar Birodalomhoz. A délkelet-európai népek önkéntes egyesülése a hungarista államban Szálasi ideológiájának egyik sarokköve volt. A barátságos hangnemű cikkek és a horvát kormánykörök elégedettsége, amiről Van der Venne követ értesítette a magyar külügyminisztériumot,⁶² véleményem szerint kizárja ezt a lehetőséget. Az usztasák propagandájában a horvát állam függetlenségének hangsúlyozása az egyik legfontosabb helyet kapta, annak ellenére, hogy a németek és az olaszok lépten-nyomon durván megsértették az NDH szuverenitását. Nehezen elképzelhető, hogy az usztasák pozitívan fogadták vagy szó nélkül hagyták volna azt a felvetést, amely szerint a horvát

⁵⁸ HR-HDA f.1561. RSUP SRH SDS, 013.0.50. *M. Alajbegović, Zapisnik saslušanja. 7. travnja 1947.* 72.

⁵⁹ HU-MNL-X 5050 i. m. 26.

⁶⁰ A Szálasi-kormány külpolitikai programja: harc a nacionalista és szocialista győzelemért. *Magyarság*, 25. (1944), 238. 4.

⁶¹ *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1266.

⁶² A magyar követ beszámolt arról is, hogy a magyar delegáció távozását követő napon Kasche is felkereste, aki gratulált a látogatás eredményéhez, és tolmácsolta a német körök szimpátiáját is. HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 111.

állam Magyarországhoz csatlakozik. Az egyesülés a hungaristák által elképzelt autonómia ellenére is a magyarok alá rendelt helyzetet teremtett volna a horvátok számára.

Kitekintés

Ahogy arról fentebb már szó esett, Kemény útja Szálasi zágrábi látogatását készítette elő, amelynek keretében végleges döntések születtek volna közte és Pavelić között.⁶³ Magyar részről a két vezér közötti találkozót tervezték, legalábbis Táray 1945. március 9-i üzenetében még szerepelt „a Nemzetvezető esetleges látogatása”.⁶⁴ A találkozó elmaradását nagy valószínűséggel nem befolyásolta a háborús vereség egyre növekvő rémképe, hisz március 6-án indult meg a Balatonról délre és keletre a Tavaszi Ébredés hadművelet (*Unternehmen Frühlingserwachen*), amellyel a Vörös Hadsereget akarta a német hadvezetés a Dunáig visszaszorítani. Szálasi reményei szerint a német ellentámadás nyárra a Dnyeszterig dobta volna vissza a frontot.⁶⁵ Alajbegović szerint a találkozó Kemény egyik kijelentése miatt hiúsult meg, amelyet hazatérése után tett Magyarország Kárpát-medencei vezető szerepéről. Az állítást Pavelić rossz néven vette, és emiatt nem jött létre a két államfő közötti személyes megbeszélés.⁶⁶ Nem egyértelmű, hogy Kemény melyik kijelentése válthatta ki a *poglavnik* nemtetszését. A magyar külügyminiszter február 15-én interjút adott külpolitikai törekvéseiről, amelyben a Hungarista Magyar Birodalom által vezetett Délkelet-Európára is kitért,⁶⁷ lehetséges, hogy ezt kapta kézhez késéssel a horvát külügyminisztérium. Valószínűnek tűnhet az 1945. február 23-i koronatanácson elmondott összefoglalója, ahol a zágrábi tárgyalásokat említve kitért arra is, hogy a „hungarizmus kezdeményezése alapján az Ustasa Horvátország ismerte fel először Délkelet-Európa életének azokat az alaptörvényeit, amelyeket a hungarizmus eleve meghatározott”. Hozzátette azt is: „Délkelet-Európa népei ma Magyarország felé tekintenek, mert érzik és tudják, hogy a háború itteni alakulása döntő jelentőségű saját életük és jövőjük

⁶³ Az 1945. január 16-án összeült koronatanácson maga Szálasi döntött zágrábi utazása elhalasztásáról, és azt ajánlotta, először a külügyminisztere utazzon az NDH-ba. HU-MNL-K 814, *Koronatanácsi feljegyzések 1945. jan.* 60. tétel, [16724. tekerces], 154.

⁶⁴ HU-MNL-K 707, 2. csomó, 3. tétel, 71.

⁶⁵ Paksa Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. Budapest, Jaffa, 2013. 170.

⁶⁶ HR-HDA f.1561. RSUP SRH SDS, 013.0.50. i. m. 22.

⁶⁷ A hungarista diplomácia gyökerei a nemzettestbe nyúlnak. *Az ország*, 3. (1945), 2. 3.

szempontjából.”⁶⁸ Az sem kizárható, hogy Kemény később tett olyan nyilvános kijelentést, amivel felbósztította usztasa szövetségeseit.

A zágrábi találkozó mindkét fél számára tartogatott látszólagos előnyt: az usztasák számára egyrészt a nemzetközi tekintélyük megerősödését jelentette, mivel a fontosabb nemzetközi tárgyalások során az NDH delegációja utazott külföldre, másrészt az állami függetlenség látszata is erősödött. A nyilasok pedig külpolitikájuk megerősítését, továbbá a hungarizmus helytállóságát vonták le a tárgyalásokból. Ezenfelül mindkét kormánynak egyfajta kitörést is jelenthetett a diplomáciai elszigeteltségből, valamint jelezte a német kormány számára a fogyatkozó szövetségesei közötti egyetértést és a hajlandóságot a további harcokra.

Kemény Gábor zágrábi útja összességében felfogható egy kísérletnek, amelylyel a Szálasi- és a Pavelić-rendszer megpróbált kitörni válságos helyzetéből, ám a II. világháború eseményei nem tették lehetővé számukra, hogy a gyakorlatban bármit is megvalósítsanak közös terveikből. A nyilas külügyminiszter utazása az eseményeket már nem befolyásolta, csupán sajátos színfolt maradt az embe-riség eddigi legvéresebb háborújának palettáján.

Felhasznált irodalom

A Szálasi-féle Koronatanács titkos ülésének miniszteri beszámolója 1945. febr. hóban.

Englewood (N.J.), Universe Publishing, 1979.

A hungarista diplomácia gyökerei a nemzettestbe nyúlnak. *Az ország*, 3. (1945), 2. 3.

A Szálasi-kormány külpolitikai programja: harc a nacionalista és szocialista győzelemért.

Magyarország, 25. (1944), 238. 3–4.

Der ungarische Außenminister beim Poglavnik. *Deutsche Zeitung in Kroatien*, 5. (1945), 43. 1.

Honvéd. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1267.

⁶⁸ *A Szálasi-féle Koronatanács titkos ülésének miniszteri beszámolója 1945. febr. hóban.* Englewood (N.J.), Universe Publishing, 1979. Ez ideig meg nem állapított jelenlévő beszámolója című fejezet, 9. A koronatanácson a dokumentum szerint megközelítőleg 40 fő vett részt. Az ülés jegyzőkönyvéből öt példány készült, ebből egy a nemzetvezető személye körüli miniszternél maradt, egy az Országos Levéltárhoz került, egy-egy példányt pedig a német, az olasz és a japán követnek adtak át. Az információ, amennyiben ez okozta a fennakadást Zágrábbal, nagy valószínűséggel a németeken keresztül jutott el a horvát fővárosba. Mussolini Salò Köztársasága ugyanis nem küldött követet az NDH-ba, a budapesti japán követség pedig 1944. december 12-én felfüggesztette a működését.

- Hrastovec, Stjepan: Madjarska proživljuje dane velikog političkog poleta. *Hrvatski narod*, 6. (1944a), 1164. 3.
- Hrastovec, Stjepan: Obilježje najnovijih promjena u Madjarskoj. *Hrvatski narod*, 6. (1944b), 1164. 1.
- Hrastovec, Stjepan: Značenje promjena u Madjarskoj. *Hrvatski narod*, 6. (1944c), 1163. 1.
- Hrastovec, Stjepan: Szalasijev politički put. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1267. 1.
- Hrvatska i Madjarska. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1266. 1.
- Hrvatska i Madjarska. Gospodarski i politički odnosi. *Gospodarstvo*, 5. (1945), 43. 1–2.
- Hrvatsko-madžarska suradnja. *Nova Hrvatska*, 5. (1945), 43. 2.
- Hrvatsko-madžarski odnosi na trajnim temeljima sloge, prijateljstva i savezništva. *Nova Hrvatska*, 5. (1945), 45. 2.
- Jonjić, Tomislav: *Hrvatska vanjska politika 1939–1942*. Zagreb, Libar, 2000.
- Karsai László: Szálasi és Hitler 1944 nyarán. *Történelmi Szemle*, 36. (1994), 1–2. 167–180.
- Krizman, Bogdan: *Ustaše i Treći Reich*. I. Zagreb, Globus, 1986a.
- Krizman, Bogdan: *Ustaše i Treći Reich*. II. Zagreb, Globus, 1986b.
- Macartney, C. A.: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945*. II. Edinburgh, University Press, 1961.
- Madjarski ministar vanjskih poslova barun Gabor Kemeny. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1268. 1.
- Madjarsko novinstvo o posjetu madjarskog ministra vanjskih poslova Zagrebu. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1296. 1.
- Magyar–horvát kézfogás. *Az ország*, 3. (1945), 4. 3.
- Novo namjestničko vijeće u Madjarskoj. *Hrvatski narod*, 6. (1944), 1163. 1.
- Osnivanje Madjarsko-hrvatskog društva u Szombathely-u. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1267. 1.
- Paksa Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. Budapest, Jaffa, 2013.
- Pokret probudene Mađarske. *Nova Hrvatska*, 5. (1945), 44. 1–2.
- Prokušani borci na čelu Mađarske. *Hrvatski narod*, 6. (1944), 1164. 1.
- Soksević Dénés: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, Mundus Novus, 2011.
- Stuparić, Darko (szerk.): *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941–1945*. Zagreb, Minerva, 1997.
- Suradnja Hrvatske i Mađarske. *Hrvatski narod*, 7. (1945), 1268. 1.
- Suradnja između Hrvatske i Mađarske doniet će najveće koristiti obim narodima. *Nova Hrvatska*, 5. (1945), 45. 2.
- Suradnja Ustaškog i Hungarističkog pokreta. *Gospodarstvo*, 5. (1945), 44. 2.
- Szálasi Ferenc: *Cél és követelések*. Budapest, Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, 1935.
- Szálasi Ferenc: *Nagyter, életter, vezetőnép*. Sydney, Hungarista Mozgalom, 1978.

Lajos Máté

Szálasi Ferenc: *Hungarizmus. I. A cél.* Budapest, Gede Testvérek, 2004.

Szálasi Nemzetvezető és Kemény Gábor báró külügyminiszter táviratváltása külföldi államfőkkel. *Magyarság*, 25. (1944), 260. 3.

Szálasi pártvezető Testvér beszéde 1943. I. hó 9-én a Hűség Házában az Országos Nagytanács ülésén. Osiek, Csaba Magyar Egyesület, (é. n.).

Titkos történelmi adatok. Az 1944 okt. 15-i események, sopronkőhidai kihallgatások. Englewood (N.J.), Universe Publishing, 1977.

Wintermantel Péter: A Szálasi-rezsim diplomáciai kapcsolatai Japánnal. In Szerdahelyi István – Wintermantel Péter (szerk.): *Japanológiai körkép. Emlékkönyv az ELTE BTK japán szakos képzésének húszéves jubileumára.* Budapest, ELTE Eötvös, 2007. 111–134.

Levéltári források

Hrvatski državni arhiv

HR-HDA f. 1561 RSUP SRH SDS: Republički sekretarijat unutrašnjih poslova
Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti.

Magyar Nemzeti Levéltár

HU-MNL-K 707: Nyilas külügyminisztérium (1944–1945).

HU-MNL-K 814: Politikai és katonai iratok gyűjteménye.

HU-MNL-OL-P 1351: Nyilaskeresztes Párt.

HU-MNL-X 5050: Másolatok gyűjteménye. X. szekció. Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása. Anglia. St. Anthony's College Library – Oxford (Szt. Antal Főiskola Könyvtára). MacCartney papers (MacCartney iratai).